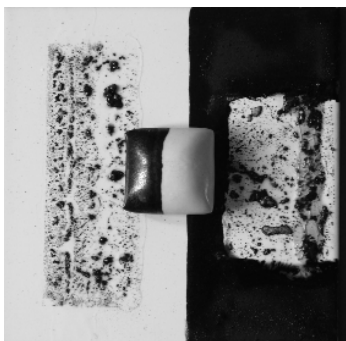

FŐCZE JÁNOS

KURKÓ GYÁRFÁS, AZ ÖSZTÖNÖS NÉPI POLITIKUS PÁLYAÍVE (1909–1983)

Az egyszerű szentdomokosi székely

■ Kurkó Gyárfásnak nem jutott könnyű sors, de ami jutott, azt makacsul, összeszorított foggal viselte, amíg tudta. Neki nem ment az, hogy tovább csinálja az elkezdett, miután ártatlanul meghurcolták és megtörték. Inkább keserűen élte egy egyszerű munkás mindennapjait, mint-hogy magát tagadja meg. A 20. századi erdélyi magyarság ikonikus arca, dogmatikus, de következetes politikusa, olyan személyiség, akire fel lehet nézni – lehetne, de csak akkor, ha történetileg (és persze politikailag) a helyére kerül.¹

Kurkó Gyárfás 1909. december 2-án született egy nyolcgyermekes székely családban. Szülei egyszerű gazdálkodók voltak, gyermekként pedig a szegénységben és a családon belüli erőszakban edződött, az életből már a legelején a gyermekként végzett munka és a család túlélésért folyó harcában való osztozás volt, amit megtapasztalt. Anyai ágon a szintén csíkszentdomokosi Márton Áron későbbi erdélyi püspök unokatestvére volt – micsoda lehetőség egy párhuzamos életrajzra!

Szászrégenben tanult lakatosinasnak, majd 1927-ben Brassóban telepedett le, ahol épületbútor- és lakatosműhelyt nyitott a Hosszú utca 123. alatt. Ma úgy mondanánk, saját erejéből, talpraesettségével és akaratával tört ki közegéből. Kurkó markáns népi székelysége, a csíki világba való mély és élő beágyazottsága, valamint, nem utolsósorban, kisiparos *selfmade man* mivolta, ami baloldali közéleti érdeklődés-

Az öntudatos Kurkó megtörése azonban talán a szándékoltnál is jobban sikerült, az elszenvedett lelki és fizikai kényszerítések nyomán megtébolyodott.

sel társult, mind olyan tényezők voltak, amelyek kiemelték a szerveződő Magyar Dolgozók Országos Szövetségéhez (MADOSZ) csatlakozók közül. Nem meglepő tehát, hogy a MADOSZ vonalán működő kolozsvári kommunista, Mezei Lajos őt választotta a szervezet élére.

A választás szerencsésnek bizonyult, a Brassóba munkát vállalni érkező széke-lyekkel jól kommunikáló, ösztönös politikus Kurkó a szervezetben hamar fontos pozíciót érdemelt ki magának. 1936-ban a brassói MADOSZ titkárává, majd az országos szinten Bukarest és Kolozsvár mellett a legaktívabbnak számító brassói madoszos helyi szervezet elnökévé választották. 1937. május 2-án a MADOSZ országos elnöke lett, és egészen a MADOSZ 1938 eleji betiltásáig maradt is.

Az agilis szervező

■ Pártelnökként is szívós szervezőnek bizonyult. Bányai László főtitkárral közösen a népfregetos irányba vezették a kommunistákhoz közel álló pártot. Bár a harmincas évek közepétől a Komintern és ennek megfelelően az KRP is a népfregetos politikának megfelelően működött, az egykori madoszosok működését vizsgálva jól látható, hogy az olyanok számára, mint Kurkó, Méliusz József vagy éppen Balogh Edgár, a baloldali népi alapállással jól összeegyeztethető népfregetos korszak volt a leginkább megfelelő politikai működési keret, és nem az intrikákkal mélyen átszótt félillegális, a nemzeti-forradalmi vonal.

Kurkó és Bányai irányításával a szervezet megerősítette kapcsolatait az ország második legjelentősebb pártjával, a Nemzeti Parasztpárttal, fenntartotta addigi szövetségeit a kisebb háborúellenes szerveződésekkel, és a magyarországi népi mozgalom baloldali szárnyának gondolataival rezonálva a Duna-medence népeinek összefogásában, a nép felvilágosításában, megszervezésében és a háború elleni propagandában keresett fogódzókat a korszak kihívásaival szemben.

Kihívásból márpedig akadt néhány. Annak ellenére, hogy a MADOSZ 1936 januárjától törvényesen működő párt volt, helyi szinten a visszaélések, erőszakos fellépések a madoszosokkal szemben gyakran előfordultak. Ennek egy példája a Csíkménaságon 1936 nyarán tartott madoszos gyűlés, amelyen központi kiküldöttként Kurkó is részt vett.² A Csík megyei prefektustól Lukács Márton helyi madoszos nevére kértek engedélyt ahhoz, hogy 1937. július 4-én felvilágosíthassák a község lakosságát a MADOSZ tevékenységet illetően, és megalakíthassák az ottani helyi szervezetet. Miután Valeriu Oțetea prefektus³ kézzjegyével látta el az engedélyező dokumentumot, a csíkménasági erődtemplommal szembeni dombra hívták össze a gyűlést 1937. július 4-re. Ezen a szervező Czikón, Kurkón, Lukácson és Lázáron kívül mintegy negyven helybeli jelent meg.⁴

A gyűlésen Kurkó, majd Czikó a MADOSZ programját ismertették, illetve a gazdákat általánosan sújtó közéleti és gazdasági problémákra tértek ki, ugyanakkor a románok és magyarok közötti testvéri egyetértés fontosságát is hangsúlyozták. A bármiféle rendbontás, konfliktus nélkül lezajló gyűlést a helyi tagozat megválasztásával zárták.⁵ A gyűlés befejezése után a madoszos vezetők – dolguk végeztével – Csíkszentgyörgy irányába vették útjukat. Az eddig inkább kellemes „kirándulásuk” ezen a ponton fordult át jogtalanul elkövetett hatósági visszaélésbe.

Útközben ugyanis a csíkszentgyörgyi csendőrök letartóztatták őket, majd a csendőrség vezetője és segédje egy teljes napon át fogva tartották a négy madoszost, mialatt felváltva vallatták és verték őket. Azt szerették volna elérni, hogy Czikó, Kurkó, Lukács és a másik helyi madoszos Mihály Ágoston ismerjék

el: kommunista propagandát folytattak a községben. A madoszosok azonban kitarítottak, s nem voltak hajlandók aláírni az ezt állító nyilatkozatot. Közben a falubeliek – Lukács és Mihály családtagjaival az élen – tüntetni kezdtek a csendőrség előtt, követelve, hogy engedjék szabadon őket. Amint a bukaresti madoszosok tudomást szereztek az eseményekről, nyomást gyakoroltak a központi szerveknél az elengedésükért, hiszen a MADOSZ legálisan tarthatott gyűlést, törvényesen működő politikai pártról lévén szó. Ráadásul a szervezet engedéllyel is rendelkezett erre vonatkozóan, amelyet maga a prefektus látott el kézzel. A csendőrség csak ezután adta át őket a csíkszeredai ügyészségnek. Végül még egy további hétig „élvezhették” a hatóságok vendégszeretetét, aztán mivel nem volt alap vádemelésre, szabadlábra kerülhettek.⁶

Az atrocitás hátterében a község állami iskolájának igazgató-tanítója, egy bizonyos Ioanică állt. Az eseményről beszámoló Ferencz Gyárfás újságíró cikke szerint már a gyűlés alatt felháborodottan érdeklődött a résztvevőktől, hogy mégis milyen jellegű találkozót hívtak össze a faluba, s ezt követően székereken sietett a csíkszentgyörgyi csendőrségre, hogy közbeavatkozásukat kérje a szerinte kommunista propagandát folytatók ellen.⁷ Jellemző, hogy őrizetbe vételük után a madoszos vezetők hiába tudták igazolni a tevékenységüket, hiába mutatták a prefektus aláírását az engedélyen, hiába tanúskodtak mellettük a falubeliek, egy napi fizikai bántalmazást s nyolcnapos ideiglenes fogva tartást kellett elszenvedniük. Lukács Márton és Mihály Ágoston hazamentek a falujukba, Kurkó Gyárfás és Czikó Lőrinc pedig kellemetlen kalandjukat követően a csíkszögödi fürdőben tartottak rövid pihenőt, ezt követően indultak csak vissza Brassóba, illetve Bukarestbe.⁸ A román nemzetállam megteremtésén, illetve megerősítésén fáradozókkal szemben úgysem lehetett igazuk. Jellemző, hogy Kurkónak az ehhez hasonló esetek nem szegték kedvét. Sőt abban erősíthették meg, hogy teljesen át kell szabni az erdélyi magyar kisebbségi lét kereteit – erre kínálkozott válaszal a lenini nemzetiségi politika.

Kitartó szervezőmunkájának másik példája az 1937-es brassói magyar napon való madoszos részvétel, amelyről egy Bányai László központi titkárnak írt levelében számolt be. Érdemes „átadni a szót” a székely politikusnak, hiszen papírra vetett sorainak ritmusa, gondolatmenete és persze a tájnyelvet idéző helyesírási hibái mind arra mutatnak rá, hogy Kurkó úgy lett a nagy múltú, sokrétű és Romániában legszámosabb kisebbségi közössége egyik legfontosabb vezetője, hogy tényleg az „élet iskolájában” fordult meg leginkább: „A Magyar nap Brassói viszonylatba nagyba hozza járult erkölcsi megerősödésünkhöz. Mint egy 800. főből álló fehér harisnyás Székelyt vonultattunk fel a saját rendezőségünkkel és zenével az éllen. 35 Tagból álló székely rendező, karszalaggal ellátva, az egész Tömeg kalapjába Árva lány haj és a rendezőség mejébe piros rózsa zöldlevéllel, úgy bent, mint kint az erdőn a hól különben es egyyik hontérsz helyiséget, külön Udvar helyi zenével mink foglaltunk el és minden zavargás nélkül este 9 órakor ért véget az ünnepély.”⁹

A MADOSZ szűk kétéves hivatalos működése csúcspontja minden bizonnyal az 1937. november 14-re Brassóba összehívott kongresszusa jelentette, ahova mintegy kétszázan érkeztek. Érdemes elidőznünk ennél az eseménynél, ahol Kurkó újra megmutatta magát.¹⁰ A kongresszus elnökének magától értetődő módon Kurkót választották meg, akit megerősítettek országos elnöki tisztségében is. A kongresszus munkálatait összegző, *Mit kíván másfélmillió magyar?* címmel megszövegezett határozatok fontos forrásai annak, hogy pontosan milyen politi-

kai alapállást képviselt a szervezet a második világháborút megelőzően.¹¹ Érdeemes ugyanakkor Kurkónak a kiadvány bevezetőjében olvasható szövegét is görcső alá vennünk, hiszen ebből képet kaphatunk arról, hogy mit képviselt Kurkó.

Kurkó nem félt hosszú távra tekintő dimenziót adni a MADOSZ 1937-es nagygyűlésének, és egyben azt is nyilvánvalóvá tette, hogy milyen hagyományt vállalt fel, illetve vallott követendőnek az erdélyi múltból: az eseményt egyenesen a Budai Nagy Antal vezette 1437-es erdélyi parasztfelkelés fontos színhelyének számító Bábolna-hegyi nagygyűléshez hasonlította. „Először történt meg a jobbágyok ötszáz évvel ezelőtt lezajlott Bábolna-hegyi nagygyűlése óta, hogy nem az urak vitatták meg a nép kérdéseit, hanem maga az érdekelt nép szólalt meg és intézte a nemzet sorsát.” Nem nehéz kiolvasni Kurkó soraiból azt sem, hogy a nemességgel és a polgársággal szemben a „népnek” vindikálta a nemzet sorsának „az intézését”, azaz tartotta a politikai döntések meghozatalára alkalmasnak. Mindez történetileg rendkívül elnagyolt volt és – ráadásul – nyilvánvaló túlzás, hiszen a MADOSZ kongresszusának szakosztályai távol álltak attól, hogy teljes politikai programot adhassanak a nemzet egészének, de tény, hogy a különböző dolgozói csoportok (földművesek, kisiparosok, székely alkalmazottak, nők és ifjak mellett munkások) nevében beszélő szakosztályok által meghozott „néphatározatok” révén végiggondolták és összegezték az adott terület főbb problémáit, és a megoldásokra is javaslatokat tettek. Az ezekkel való mélyebb foglalkozás azonban meghaladja ennek az írásnak a kereteit.

Kurkó a Bábolna-hegyet azért is tartotta fontos példának, mert a 20. századi román és magyar „dolgozók” összefogása előképének a román és magyar jobbágyok harcát szerette volna láttatni. Kurkó a MADOSZ népfrontos szövetségeit is sorra vette, felsorolva a „romániai demokratikus erőket”: a Nemzeti Parasztpártot, az Ekésfrontot, valamint a Magyar Kisgazdapártot. Programjuk „a népkövetelések törvényes kielégítését, az ország demokratikus alkotmányának biztosítását, a magyarság nemzeti egyenrangúsítását s a gyulafehérvári határozatokban 1918-ban megígért magyar kulturális önkormányzat bevezetését” ígérte. Kurkó azt a reményét is kifejezte, hogy majd a „közös nemzeti érdek” megteremti a magyar népi egységet, és hogy a küzdelemből Románia népeinek együttműködése és „elszakíthatatlan testvérisége” fog megszületni.¹²

Az előszóban megfogalmazottak nem véletlenül hasonlítottak egy kampányesemény beszédére, 1937-ben a MADOSZ a Nemzeti Parasztpárt szövetségeseként vett részt a romániai parlamenti választásokon, Kurkó maga is indult egy mandátumért. A választások azonban nem igazolták vissza a várakozásokat, a MADOSZ egyetlen jelöltjét sem választották be a törvényhozásba. A két világháború közötti romániai parlamentáris rendszer sem húzta sokáig: 1938 februárjában II. Károly román király a hatalmát kiteljesítő diktatúrát vezetett be, a MADOSZ-t pedig a többi párttal együtt felszámolták.

A makacs székely népi kommunista

■ Kurkó úgy alkalmazkodott a helyzethez, hogy a mondandója lényege nem változott. A betiltott MADOSZ elveit a kisiparos szakmai fórumokon és a Magyar Népközösség kereteiben próbálta képviselni. Az egykori madoszosok életében azonban az igazi fordulatot a Besszarábia átadására vonatkozó 1940-es szovjet ultimátum hozta el, amire válaszul és amit követően a román hatóságok a romániai kommunista és a kommunistákhoz közel álló aktivistákat internálták.

Kurkót az olténiai Caracalba szállították, ahol a többi politikai fogoly keserű kenyere jutott neki is.

A második bécsi döntés újabb fordulatot hozott, amelyre a román állam a láger észak-erdélyi illetőségű lakóinak a hazaküldésével reagált. Kurkó itt is szerencsétlenül járt, a magyar hatóságok nem engedték át, és így kénytelen volt Dél-Erdélyben maradni.

Végül Brassóban húzta meg magát, amíg tehetette. Tisztázatlan, hogy pontosan miként, de hamarosan Kurkó a brassói fellegvár politikai okokból fogva tartott rabjai közé került. Egy változat szerint amiatt, mert nem volt hajlandó fegyvert fogni a román hadseregben a szovjetek ellen, másik szerint inkább kommunista múltja okán került rács mögé. Kurkó ugyanakkor ennek köszönhetően megúszta a háborút, és bár fogolyként tengődött, a hadi események végeztével nem vett rá sem a kollaboráció, sem társai beárulása vádjának az árnyéka.

A tündöklő népezér

■ Nem meglepő tehát, hogy a román fegyverfordítást követő időszak rendszerépítésében Kurkó fontos szerepet játszhatott. A MADOSZ újjáalakítására a kommunista prominens Luka László szólította fel, üzenetét a világháború alatt a román hatóságok által szintén meghurcolt, egykori madoszos Vincze János közvetítette. Kurkóhoz csatlakozott Csákány Béla ügyvéd is, és együtt keresték fel a házi őrizetben tartott Márton Áront, hogy megszerezzék a támogatását. Ezt meg is kapták, miután a MADOSZ nevében hitet tettek amellett, hogy vállalni fogják a magyar kultúra és intézmények védelmét.

Közben meg is indult a politikai építkezés, október 4-én megalakították a brassói-székellyföldi szervezetet, majd október 6-án csatlakoztak a Román Kommunista Párt irányította Országos Demokrata Arcvonalhoz (ODA). 1944. október 16-án „a MADOSZ szervezeti kereteit szélesebb alapra helyezték”, megalakították a Magyar Népi Szövetséget. A szervezet központjának Brassót jelölték meg, és elnökének Kurkó Gyárfást választották meg, aki ezzel karrierje csúcspontjára jutott.

1944. augusztus 23. után és a frontvonal egyre nyugatabbra tolódásával az erdélyi magyarság és a Román Királyság egészen különleges helyzetben találta magát. Bár I. Mihály román király a helyén maradt és az ún. történelmi pártok még mindig jelentős befolyást gyakoroltak a politikára és az államigazgatásra, a romániai kommunisták jelentősége és ereje nap nap után nagyobb lett. A teljhatalom felé mutató átmenet azonban nem ígérkezett könnyűnek, tekintve, hogy a korábban főként kisebbségiek által meghatározott kommunista párt nem élvezte a román tömegek támogatását, szemben a Nemzeti Parasztpárttal. Ezen a helyzeten az államot irányító apparátus egyre több ágának a fokozatos kommunista irányítás alá vonásával próbáltak változtatni, amihez a választások szemérmetlen elcsalása társult. Emellett Erdély kérdésének és az erdélyi magyarság kiszolgáltatott helyzetének a felhasználását tudták kihasználni.

A végső soron az erdélyi magyarok elűzésére törekvő Maniu-gárdisták kegyetlenkedéseit követően a szovjetek viszonylag rövid ideig lebegtették Észak-Erdély hovatartozásának kérdését, és csak a kommunisták és társutasok által meghatározott Groza-kormány kinevezése után engedték a román hatóságok visszatérését az országrészbe, ami természetesen javított a kommunisták megítélésén a nacionalista románok tömegei előtt. Miután az erdélyi kommunisták és támogatóik számára egyértelművé vált, hogy nem lehet változásra számítani

Erdély kérdésében, az MNSZ eljátszhatta a neki szánt szerepet, a hatalom ki-sebbségi támogatóját.

A Kurkó vezette szervezet így már 1945 novemberében (a párizsi békeszerződés aláírását jóval megelőzve) letette a voksát a román államban maradó Észak-Erdély mellett, engedve Groza és a kommunista párt nyomásának. Az MNSZ-t vezetők ugyan tisztában voltak azzal, hogy ez minden bizonnyal nemzetárulással ér majd fel az erdélyi magyarság fontos csoportjai szemében, és hogy kiáltványuk hírére el fogják vinni Párizsba, de mégis volt rációja egy ilyen népszerűtlen lépésnek. A Moszkva felé néző Kurkóéknak nem volt kétsége afelől, hogy Észak-Erdély a román állam keretei között marad, és így éppen az ellenkezőjével próbálkoztak meg annak, amit az erdélyi magyar politika az első világháborút követően megvalósítani próbált – elismerték az új valóságot, és az új keretek között a kormány támogatásával akarták a magyar kulturális jogokat biztosítani az erdélyi magyarság kitelepítésének a gondolatával is eljátszó úgynevezett törtenelmi pártok magyarellenességével szemben.

Jellemző, hogy Kurkót a lehetetlen helyzet nem törte le: fáradhatatlanul szónokolt a realitás talaján álló, de a korábbi időszakban revízióra, majd csodavárára hangolt népének. Nem volt könnyű dolga. Nemcsak azt kellett elmondania közérthetően (amire a korábbi időszak politikai agitátorkodása kellően felkészítette), hogy az, amire Erdély magyarságának nagy többsége várt, a Magyarország-hoz való tartozás, porba hullott, de azt is, hogy – a két háború közötti Országos Magyar Párthoz hasonló módon – az új korszak keretei között egységesen, nemzeti szervezatként kell fellépniük, ha eredményes érdekképviseletre törekcsenek. A Népi Egység tolmácsolása alapján például az 1944 decembere elején tartott sepsiszentgyörgyi MNSZ-es népgyűlésen a korábbi időszak eseményei madoszos olvasatából következő olvasatát adta, hangsúlyozva, hogy „hogy a bécsi döntéssel a hitlerista Németország úgy a magyar, mint a román népet háborús céljainak a megvalósítása érdekében zsarolási eszközéül használta fel. Erdélyt kettészakították, népét földönfutóvá tették s a magyar és román néparulók egyaránt hadosztályokat küldtek a szovjetellenes rablóhadjáratra.”¹³

A helyzet Kurkó értelmezésében nemcsak azt kívánta meg, hogy a még mindig Budapest felé tekintőket meggyőzze, hanem arra is törekednie kellett, hogy az új hatalmi pólus felé csapódókat visszafogja. „Mindenki kommunista akar lenni – folytatta – [...] Azonban Háromszéken igen kevés igazi kommunista van. Én sem vagyok kommunista, de szövetségesük vagyok. Vallom azt, hogy a szociális igazságnak érvényesülnie kell! Minden öntudatos és becsületes magyarnak a Magyar Népi Szövetségben van a helye. Meg kell nyerjük szövetségeseink bizalmát, és magunkat a nép érdekeinek kell alárendeljük” – mondta.¹⁴ Ennek megfelelően az ODA támogatásával, de külön listával indult az MNSZ a kommunista párt által elcsalt 1946-os parlamenti választásokon is, ahol félmilliónál több érvényes szavazattal 29 mandátumot nyertek el, és ezzel a harmadik politikai erő lettek az országban. Olybá tűnhetett, hogy a két világháború közötti időszaktól kezdve hirdetett útja és személyes kiállása, áldozatvállalásai, valamint nem utolsósorban következetes szívóssága meghozták az eredményüket.

Kurkó, „a nép fia” és az MNSZ ekkor volt talán a hatalma csúcán. A Groza-kormány szövetségeseként a lenini és sztálini nemzetiségi politikára hivatkozva az épülő népi demokráciában az erdélyi magyarság számára maximális kulturális jogokat szerettek volna kiharcolni. Kurkó minden jel szerint komolyan gondolta az erdélyi magyarságot ért sérelmek miatti felszólalást és egy igazi népve-

zérre kezdett válni, akihez fordulni lehet. Felhatalmazva érezte magát, hogy – mivel tisztában volt az erdélyi magyar egyházak erejével és közösségmegtartó jelentőségével – akár a pártvezetés akaratával is szembehelyezkedve egyeztessen Márton Áron erdélyi püspökkel. Sőt a mögötte álló támogatást érzékelve egy személyben tárgyalt román és magyar felekkel egyaránt.

Így a magyar kormány segítségével elve például arra törekedett, hogy az egykori magyar állam észak-erdélyi szervezeteiből és gazdasági hatalmából minél többet átmentsenek a romániai magyarság képviselőit felvállaló MNSZ-be. Öntudatos építkezés, az erdélyi szellem magyar változatnak az építése? Vagy, mint később ellenségei mondták, kikacsintás a román nemzetállamból, Erdély státuszának az implicit kétségbe vonása?

A bukás

■ „Az t láttam, hogy sokat dolgozó, mindent maga intézni akaró ember s első konfliktusai tudomásom szerint Népi Szövetség-beli munkatársaival innen is származtak. Szerénynek és mérsékeltnek mutatkozott, de belül uralkodói hajlama volt, és lebecsülte a környezetét. Sokat dolgozott, mint említettem s ezzel kedveltséget, sőt távolabb népszerűséget tudott szerezni magának, ami csak önértetét fokozta, sőt becsvágyát szította. Az volt a benyomásom, hogy a magyar nép képviselőjének érezi magát” – írta erről az időszakáról Gaál Gábor később.

A vonalasabb párttagokban már azzal is megütközést váltott ki, hogy a korábbi tapasztalataiból táplálkozva és a széles népi összefogás létrehozásának a megvalósításáért küzdve az 1946-os választásokon az MNSZ listáira nemcsak egykori madoszosok és kommunisták kerültek fel, hanem református lelkészek (például a később kivégzett Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész) vagy az erdélyi gazdasági szervezetek prominens vezetői is (mint Antal Dániel, az EMGE egykori igazgatója és a magyar Országgyűlésbe a második bécsi döntést követően az erdélyi magyarság képviselőjére behívott képviselő).¹⁵

Mi történhetett? Miért viselkedett így Kurkó? Úgy vélem, hogy az MNSZ-t irányítók kisebbségi mivoltukból adódóan a negyvenes évek második felének közepére válaszut elé érkeztek. A nemzeti kisebbségi mivoltukból és a baloldali népi demokratikus politizálásba vetett hitükből következő politikacsinalásuk miatt a Kurkó Gyárfás, Csörgör Lajos, Demeter János és Méliusz József (mind egykori madoszosok) nevével fémjelzett MNSZ-es csoport a MADOSZ nyomán létrehozott Magyar Népi Szövetséget nem szerette volna a Kommunista Pártnak tökéletesen alárendelt tömegszervezetként működtetni, hanem a népi demokrácia keretein belül mozgó, de a romániai magyarság baloldali érdekképviseleteként működő szervezetként képzelték el. Tehát a korszakban lehetségesnek vélt módon tovább akarták vinni az erdélyi magyar önszerveződés hagyományait és a két világháború közötti baloldali népi politikát. Kurkó tulajdonképpen következetes maradt, és kitartott amellett, amit a politikacsinalásból, eszmékből és integritásból a maga egyszerűségében megértett.

Kurkó tragédiája tulajdonképpen abból származott, hogy nem ismerte fel (vagy nem akarta felismerni?), hogy amiért egész korábbi életében meggyőződéssel küzdött, amiért többször megverték és bebörtönözték, és amit nehéz körülmények között sem árult el, az, amit a népi demokrácián ő értett, ábránd volt csupán. Míg ő úgy viselkedett, ahogyan egy demokráciában egy népi támogatottságot érző politikus szokott, körülötte éppen ellenkező irányba mozdultak el a

világpolitika és benne a romániai belpolitika tektonikus lemezei. A nép fia volt, és a nép is bízni kezdett benne – de miután szerepét eljátszotta, már nem volt szükség rá.

A Kurkó által meghatározott vonal letörését a szintén székely származású Luka László, a Román Kommunista Párt főtitkárhelyettese kezdte meg 1947. május 22-i cikkével, amelyben elítélte az MNSZ vezetésének népfrontpolitikáját, „elvtelen magyar egységnek” bélyegezve meg azt, és nyilvánvaló tette, hogy az RKP nem fogja elfogadni a különutasságot.¹⁶ A megszilárduló kommunista hatalom szempontjából túlságosan önjáró Kurkót végül az RKP nyomására 1947-ben váltották le az MNSZ éléről.

A meghurcolt vezető

■ Az édesanyja elbeszélésére hagyatkozó lánya, Ferenczné Kurkó Veronika szerint 1949. november 3-án este jöttek érte. A házkutatás alkalmával csupán pisztolyát tudták elvenni tőle, amire természetesen engedélye volt. Az akkor mindössze négyéves lány úgy emlékszik, a Kurkót a családjától elszakítók azt mondták, csupán három napra viszik Bukarestbe – ebből végül tizenöt év távollét lett.

A mások mellett Kurkó Gyárfás ellen induló per koncepciós mivolta tagadhatatlan. Nehéz nem az erdélyi magyar jobboldali elittel való leszámolás utáni momentumot látni az eseményekben, amit ezúttal a baloldaliak szenvedtek el, illetve az első számú római katolikus egyházfő, akivel szemben nem tudtak a korábbi időszakra hivatkozva fellépni. A Rajk Lászlóval, Titóval és az amerikaiakkal való összejátszással vádoltak kirakatperébe így került egymás mellé az MNSZ és korábban a MADOSZ elnöke unokatestvérével, akitől egy világ választotta el, a római katolikus püspökkel, Márton Áronnal vagy a szociáldemokrata Lakatos Istvánnal.¹⁷ Nyilván az Erdély Romániához tartozását már 1945-ben kimondó MNSZ-t vezető Kurkó esetében szó sem volt ilyesmiről, de ez is mutatja talán, hogy a volt madoszosoknak nem igazán bocsájtották meg még azt sem, hogy túlságosan sokat gondoltak arról, hogy mekkora mozgásterük van.

Az öntudatos Kurkó megtörése azonban talán a szándékoltnál is jobban sikerült, az elszenvedett lelki és fizikai kényszerítések nyomán megtévelyedett. Rossz fizikai és szellemi állapota ellenére a pert végigvitték, és 1951. augusztus 6-án tíz év nehéz börtönre és huszonöt év kényszermunkára ítélték. Kurkó több büntetés-végrehajtási intézményben raboskodott, gyenge elmeállapota miatt idővel a dicsőszentmártoni elmeógyógyintézetbe került. A vele együtt a szabadságát elvesztő Lakatos István szerint gyakran hallucinált, feloldhatatlan vitáit ilyenkor sokszor magával Sztálinnal és Rákosi Mátyással folytatta.¹⁸

A megroppant idegzetű egyszerű brassói munkás

■ Kurkó 1964-ben az általános amnesztiával szabadult, és Balogh Edgárékhoz ment Kolozsvárra, majd onnan Brassóba. 1965-től a brassói posztógyárban dolgozott karbantartó lakatosként, egykori Hosszú utcai lakatosműhelyét elsodorta a történelem. Csakis arra támaszkodhatott, amit megtanult. 1968-ban a Román Szocialista Köztársaság Legfelső Törvényszéke ugyan megállapította az ártatlanságát, ám ez valószínűleg csak erősítette sértettségét a világgal szemben. Lánya visszaemlékezése alapján gyenge idegzete akkor mutatkozott meg igazán, ha az általa elszenvedettekkel kapcsolatosan kérdezték. A család így kényszerűen az

omertát választotta, nem beszéltek a történekről vagy a börtönben töltött tizenöt évről. Kurkó korábbi harcostársait, az MNSZ egykori tagjait se kereste.¹⁹

Ebből a helyzetből 1972-es nyugdíjazása mozdította ki, amikor kismértékű nyugdíja megélhetési gondokat okozott családjának. Az első ízben 1949-ben *Nehéz kenyér* címmel megjelent, de hamar visszavont önéletrajzi írása révén írónak minősítették, és a romániai írószövetség tagja lett, majd illegalista múltját is elismerték, amivel ugyancsak pénzbeli juttatás járt. „Az utolsó években otthon ült, újságot olvasott, járkált a városban, elment a Pojánába gyalog, nem volt más tevékenysége. Azt hiszem, hogy egyszer járt Csíkban is, de olyan magába zárkózott lett, nem nagyon érdekelt semmi. S aztán mi sem erőltettük. Gyomorrákbán halt meg 1983-ban” – idézte fel Daczó Katalinnak lánya az élete utolsó időszakát.²⁰

Kurkó Gyárfás életpályáját végigkövetni nem könnyű feladat. Ösztönös tehetsége, népszerű érése, állásfoglalásai és harcai különös, makacs, integer embert mutatnak, egy igazi domokosi székelyt. Meghurcoltatásai, a lenyelt verések, sínylődései különböző rezsimek börtöneiben és végül bukása, megtörése, elméje megbomlása, majd megkeseredése, dacos magába fordulása mind olyan epizódjai életének, amelynek az alapos kikutatása és egy történeti életrajzban való ismertetése fontos feladata a 20. századával szembenézni készülő erdélyi magyarságnak.

■ JEGYZETEK

1. Kurkó Gyárfás pályáive felrajzolásához a MADOSZ és az MNSZ történetéről írt műveket és az utóbbi időben a romániai magyarság 20. századi baloldali történetéről írt műveket, illetve Lipcsey Ildikó munkáit, Kovács Szabolcs ismeretterjesztő cikkét, Oláh Sándor írását és Daczó Katalinnak a *Székelyföld* folyóiratban megjelent interjút használtam fel. Kurkó élete fordulópontjainak a kikutatása, életrajzának a történetírói igénnyel való megírása – bár az erdélyi magyar történetírás számára kétségkívül fontos feladat – egyelőre várat magára. Főcze János: *A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban, 1934–1944*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2020; Lőnhárt Tamás: *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării regimului comunist în România (1944–1948)*. Argonaut Kiadó, Kvár, 2009; Nagy Mihály Zoltán: *Kisebbségi érdekképviselet vagy pártpolitika? A Magyar Népi Szövetség története (1944–1953)* (Doktori disszertáció). Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011; Vincze Gábor: *A Magyar Népi Szövetség válsága*. (Online: <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00012/990230.htm> – Letöltve: 2024. 11. 11.); *Bákay Domokos visszaemlékezéseiből*. In: Tar Károly: *Erdélyi sors*. Szociográfiai írások. Erdélyi Lap- és Könyvkiadó, Kvár, 1997; Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. In: Nagy–Vincze: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print, Kvár–Csíkszereda, 2004; Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos. A nemzetét szerető szocialista (1913–1974)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2023; Kovács Szabolcs: *Katolicizmus – szocializmus – kiábrándulás. Bányai László (1907–1981) életútja*. (Doktori értekezés). Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger, 2022; Lipcsey Ildikó: *Kurkó Gyárfás emlékére: szemelvények beszédeiből, cikkeiből és róla szóló írásokból*. Kossuth Kiadó, Bp., 1987; Oláh Sándor: *Kurkó Gyárfás életpályája: társadalomtörténet-írásunk kihívása*. Székelyföld 2012/8. 111–117.; *Kurkó Gyárfás, a magányos magánember – Daczó Katalin beszélgetése Ferenczné Kurkó Veronikával*. Székelyföld 2012/8. 106–110.; Kovács Szabolcs: *Kurkó Gyárfás. Egy domokosi székely kommunista életútja*. Erdélyi Krónika 2021. 12. 02. (Online: <https://erdelyikronika.net/2021/12/02/urko-gyarf-as-egy-domokosi-szekely-kommunista-életútja/> – Letöltve: 2024. 11. 11.)
2. Erről bővebben lásd: Főcze János: *Frontváltás Csíkménaságon? Egy félresikerült MADOSZ-gyűlés epizódja*. Erdélyi Krónika 2022.03.07. Online: <https://erdelyikronika.net/2022/03/07/frontvaltas-csikmenasagon-egy-felresikerult-madosz-gyules-epizodja/>
3. Valeriu Oțetea 1933–1937 között volt Csík megye prefektusa.
4. *A Kolozsvári Siguranța jelentése* [román nyelven]. 1937. szeptember 2. Arhivele Naționale Române. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (a továbbiakban: ANR ANIC), 50. sz. gyűjtemény: Colecția documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă revoluționare (a továbbiakban: Col. 50.). 7. kötet. D4304. f. 47.
5. Ferencz Gyárfás: i. m.

6. Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. Jakabffy Elemér Alapítvány (JEA). Molnár Gusztáv által készített interjúk. hatos_piros1.
7. Ferencz Gyárfás: i. m.
8. Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. Jakabffy Elemér Alapítvány (JEA). Molnár Gusztáv által készített interjúk. hatos_piros1.
9. Kurkó Gyárfás levele Bányai Lászlóhoz. Brassó, 1937. július 10. PTSZL. Bányai László hagyatéka. 923.f.9. f. 1.
10. Bővebben lásd: Főcze János: *A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban (1934–1944)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 180–182.
11. *Mit kíván másfél millió magyar? A romániai magyar földművesek, kisiparosok, székely alkalmazottak és munkások brassói nagygyűlésének határozata*. Brassó, 1937, Kiadja a Magyar Dolgozók Szövetsége. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. Bányai László hagyatéka. C/188. I. 5.
12. Uo. 2.
13. A Magyar Népi Szövetség nagyarányú népgyűlést tartott Sepsiszentgyörgyön. *Népi Egység* 1944. december 3.
14. Uo.
15. Kovács Szabolcs: *Kurkó Gyárfás. Egy domokosi székely kommunista életútja*. Erdélyi Krónika 2021. 12. 02. (Online: <https://erdelyikronika.net/2021/12/02/kurko-gyarfas-egy-domokosi-szekely-kommunista-eletutja/> – Letöltve: 2024. 11. 11.)
16. Uo.
17. Ekkor tartoztatták le még Szász Pált, az EMGE volt elnökét, Korparich Edét, a Kaláka Szövetkezeti Központ vezetőjét, Venczel József szociológust, Teleki Ádámot, az *Erdélyi Gazda* főszerkesztőjét, valamint Bodor Bertalant, a kolozsvári Erdélyi Bank volt igazgatóját.
18. Kovács Szabolcs: *Kurkó Gyárfás. Egy domokosi székely kommunista életútja*. Erdélyi Krónika 2021. 12. 02. (Online: <https://erdelyikronika.net/2021/12/02/kurko-gyarfas-egy-domokosi-szekely-kommunista-eletutja/> – Letöltve: 2024. 11. 11.)
19. *Kurkó Gyárfás, a magányos magánember – Daczó Katalin beszélgetése Ferenczné Kurkó Veronikával*. Székelyföld 2012/8, 106–110.
20. Uo.

